

Dkt. Jeffrey Hudon, Akiolojia ya Kibiblia, Kipindi cha 10, Kutambua Betheli ya Kibiblia, Utafiti wa Kesi

© Jeffrey Hudon na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon katika mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 10, Kutambua Betheli ya Kibiblia, Utafiti wa Kesi.

Sehemu ya akiolojia ni utambuzi wa eneo, kama tulivyosema hapo awali.

Nataka kutumia eneo la Betheli, jiji maarufu katika Agano la Kale, kama jaribio ambalo wanaakiolojia hutumia katika kujaribu kubaini haswa mahali pa kale palipokuwa. Kwa hivyo, hebu tuangalie eneo la Betheli na baadhi ya hoja zinazozunguka eneo hilo. Huu tena ni mtazamo wa Ukingo wa Magharibi na Betheli tena iko kaskazini mwa Yerusalemu katika uwanda unaoitwa Uwanda wa Kati wa Benjamini, au kaskazini tu mwa huo.

Kama tunavyoona kutoka kwenye maandiko, Betheli ndiyo mahali panapotajwa mara nyingi zaidi katika Agano la Kale, ikiwa na marejeleo karibu 600 au 669. Wasomi wengi huiweka Betheli katika eneo linaloitwa Beitin, kijiji cha Waarabu kilichoko maili 16 kaskazini mwa Yerusalemu. Ni eneo muhimu sana kimkakati kwa sababu liko kwenye makutano makubwa.

Njia panda ni njia ya mababu wanaoelekea kaskazini na kusini na njia inayoelekea pwani kando ya Bonde la Ayalon. Pia ina chemchemi yenye maji mengi. Katika Agano la Kale, Abram alijenga madhabahu katika vilima mashariki mwa Betheli magharibi mwa Ai na akarudi mahali hapo baada ya kukaa Misri.

Zaidi ya hayo, Yakobo alipiga kambi huko Betheli na akaota ndoto ya ngazi ya kwenda mbinguni ikiwa na malaika wanaopanda na kushuka. Alijenga madhabahu na nguzo iliyoipa jina la mahali hapo Betheli, au nyumba ya Mungu. Na hivyo, Yakobo anarudi, anajenga madhabahu nyingine, na kusimamisha nguzo.

Kwa hivyo, kuna wazi shughuli za kidini za mapema na kumbukumbu hapa katika kipindi cha mapema cha mababu. Sasa Betheli ilikata Luzu, majina mawili tofauti, ilikuwa mji wa kifalme wa Wakanaan wenye mfalme katika Yoshua 12:16 ambao inaonekana Waisraeli waliuteka. Hapo awali ulipewa Benjamini, inaonekana Betheli ilipitishwa katika udhibiti wa Efraimu wakati wa kipindi cha waamuzi.

Na jambo muhimu hapa ni kwamba Betheli ilitumika kama mahali patakatifu wakati wa kipindi cha makazi na ilikuwa na chama cha kinabii. Kwa hivyo, kulikuwa na shughuli za kidini waziwazi. Ilikuwa eneo la kidini.

Jina na historia, hata katika kipindi hicho cha mwanzo cha waamuzi, vilikuwa na umuhimu wa kidini. Sasa, wakati falme za Israeli na Yuda zilipogawanyika, Yeroboamu, mfalme wa kwanza wa Israeli, alianzisha Betheli kama kitovu kikuu cha kidini kwa ufalme wa kaskazini. Na hii ni karibu mwaka 930 KK.

Sasa, baada ya mgawanyiko huo, Israeli na Yuda walipigana wao kwa wao na mpaka ukabadilika. Ilikuwa wakati huu ambapo Abiya na Asa waliteka Betheli chini ya Yuda wakati wa kipindi hiki cha mwanzo cha utawala wa kifalme. Nabii Amosi alitoa unabii wake katika patakatifu pa Betheli katika karne ya 8.

Hatimaye, mageuzi ya Mfalme Yosia yalijumuisha uharibifu kamili na unajisi wa patakatifu pa Betheli katika mahali pa juu na kuuawa kwa makuhani wake. Kwa hivyo, ni nini kinachohusiana na majina mawili ya Betheli na Luzu? Hii, kwa njia, ni picha ya mapema ya Betin, kijiji cha Waarabu katika karne ya 19. Luz inaelezewa kama mti wa mlozi au imefafanuliwa.

Na ilipewa jina jipya la Betheli na Yakobo. Na masasisho tena katika majina na maeneo na miji si jambo la kawaida katika Agano la Kale. Ninatoa mifano michache hapa.

Lakini pia inaweza kumaanisha maeneo mawili tofauti. Na hilo ni muhimu pia. Na unaweza kuona kutajwa kwa Luzu katika Mwanzo, Yohua, Waamuzi, na kitabu cha Yubilei kisichoaminika.

Katika Yohua 16:2 Luzu imetajwa kama mpaka katika maelezo ya mpaka wa Efraimu na Benyamini. Kwa hivyo, inaonekana inaonyesha kwamba Luzu ilikuwa tofauti na Betheli. Na tutaangalia hilo baadaye.

Sawa, baada ya kifo cha Sulemani, kama tunavyojua, mwana mpya wa Sulemani, Mfalme Rehoboamu, anaombwa na wazee wa makabila ya makabila 10 ya kaskazini kukutana Shekemu kwa ajili ya mkutano. Na, bila shaka, wanaomba au kudai kwamba awapunguzie mzigo kuhusu kodi na kufanya kazi kwa ajili ya taji. Na tena anapokea ushauri mbaya kutoka kwa washauri wake wachanga na kutoa maoni hayo, unajua, kwamba unafikiri ilikuwa ngumu chini ya baba yangu, itakuwa mbaya zaidi chini yangu.

Hiyo ndiyo sababu ya mgawanyiko wa mwisho kati ya falme hizo mbili, au mgawanyiko wa Israeli kuwa falme mbili, Yuda, makabila mawili ya kusini, na kisha makabila 10 ya kaskazini chini ya Israeli. Ilikuwa wakati huo ambapo Yeroboamu, ambaye alijitwalia ufalme wa ufalme wa kaskazini, alitambua kwamba alikuwa na tatizo kwa sababu nyumba ya Yahweh, hekalu huko Yerusalemu, ilibaki kuwa eneo la kidini linalounganisha makabila yote 12.

Na hiyo ilibaki Yerusalemu, ambayo ilikuwa Yuda. Kwa hivyo, Yeroboamu ilibidi atengeneze eneo mbadala ili kuvunja uhusiano huu kati ya Yerusalemu na ufalme wake. Kwa hivyo hakuunda eneo moja la kidini bali mawili, moja huko Dani kaskazini kabisa mwa ufalme na moja huko Betheli, sehemu ya kusini kabisa ya ufalme.

Na bila shaka, Betheli ilikuwa chaguo bora kwa sababu ya historia yake ya kidini, jina lake, na ukweli kwamba ilikuwa kituo cha ibada. Kwa sababu hiyo, alitengeneza ndama wawili wa dhahabu, akiweka mmoja katika kila eneo. Na ndama hawa hawakuabudiwa lazima.

Yahweh asiyeonekana aliabudiwa ambaye inadaiwa alikuwa amepanda ndama hawa. Tena, huu ni ulinganifu kati ya dini ya Wakanaani na imani ya kibiblia. Sasa, waandishi wa Biblia, waziwazi katika Biblia, wanatambua madhabahu haya kama vitu bandia vya kidini kwa hekalu la Yerusalemu.

Kama kawaida, mwandishi wa historia hata hakubali kuwepo kwao. Haya ndiyo maandishi. Kwa hivyo, mfalme akafanya shauri na kutengeneza ndama wawili wa dhahabu.

Akawaambia watu, Mmepanda Yerusalemu vyatosha. Tazama, miungu yenu, Ee Israeli, iliyowatoa katika nchi ya Misri. Akaweka mmoja huko Betheli, na mwingine akauweka huko Dani.

Kwa hiyo, akawatolea dhabihu wale ndama aliowatengeneza huko Betheli, akawaweka makuhani wa mahali pa juu aliowatengeneza huko Betheli. Akapanda madhabahu aliyoitengeneza huko Betheli. Na siku ya 15 ya mwezi wa nane, mwezi alioupanga moyoni mwake, akawaandalia wana wa Israeli sikukuu, akapanda madhabahuni ili kutoa sadaka.

Kwa hivyo, hili, tena, lilikuwa hekalu mbadala na mahali pa ibada kwenye mpaka wa Yuda ili kuwazuia watu kufanya hija kwenye hekalu huko Yerusalemu. Kwa hivyo kama nilivyosema hapo awali, ibada hii ya ndama hawa kwa kweli ilikuwa mchanganyiko wa ibada ya Bwana na dini ya Kanaani. Wale wanaodumisha uaminifu kwa Bwana wangedhaniwa kuwa na mawazo ya Mungu asiyeonekana akipanda ndama huyu.

Tena, pamoja na Wakanaani, mchanganyiko wa mawazo ya kidini ya Wakanaani au kuabudu ndama tu kama Wakanaani wangepanya. Sasa, wakati wa karne ya nane, kulikuwa na mabadiliko katika muundo wa kisiasa wa falme hizi mbili. Zilikuwa zimeungana pamoja.

Na wote wawili walikuwa na mafanikio, na walipanuka. Yuda upande wa kusini na magharibi, Israeli upande wa mashariki na kaskazini. Na wote wawili kwa pamoja, karibu waliumbwa upya au walikuwa sawa na ufalme wa Sulemani.

Na ilikuwa wakati huu ambapo Amosi, mzaliwa wa Tekoa huko Yuda, alisafiri hadi Betheli na kutoa unabii wake. Na, bila shaka, hilo halikuwa maarufu au kukubalika hapo. Na unaweza kumwona Amazia, kuhani, akiona jina la Yahweh hapa, akimjibu Amosi, lakini hakutoa unabii tena Betheli kwa sababu ni patakatifu pa mfalme na hekalu la ufalme.

Kwa hivyo, una dalili hii wazi ya umuhimu wa Betheli kwa wakati huu. Patakatifu pa mfalme, hekalu la ufalme. Kwa hivyo Betheli iko wapi? Betheli iko wapi? Tena, wasomi wengi huitambua Betheli kama eneo au kijiji cha Kiarabu kinachoitwa Beitin .

Na wa kwanza kufanya hivyo walikuwa hawa tena, hawa watu wawili, ambao tumewaona hapo awali, Edward Robinson na Eli Smith. Na wanatambua walipopita Beitin kwamba ilikuwa ni ufisadi, ufisadi wa Kiarabu wa jina Bethel. Kwa kutumia vyanzo vya kale, hata wakati huo, Onomostikon ya Eusebius, ambayo ilitoa umbali kati ya maeneo ya kibiblia, tena, iliyochapishwa katika karne ya nne BK, wanatambua kwamba Beitin lazima iwe mahali pa Betheli ya kibiblia.

Zaidi ya hayo, PEF, Utafiti wa Palestina Magharibi, pia ilitambua eneo la Beitin kama Betheli. Tena, hapana, shughuli yoyote ya akiolojia bado haijafanyika. Na kwa hivyo Condor na Kitchner waliwaambia wafanyakazi wao wachunguze eneo hili na walitambua, tena, umuhimu kwamba Beitin ilikuwa wazi kuwa eneo la Betheli, kutokana na uhifadhi wa majina, kutokana na masuala ya toponomic .

Sasa, baadaye, kizazi kimoja baadaye, wote wawili mtaalamu wa jiografia wa Ufaransa, Felix Abel na Albright, walithibitisha tena eneo la Beitin kama Betheli. Na tutaelezea hilo kidogo. Katika miaka ya 1920, 1930, Melvin Grove Kyle, ambaye alifundisha huko Pittsburgh katika seminari hapo, alianza kuchimba huko Beitin .

Na, bila shaka, alikuwa akitafuta mahali patakatifu ambapo Yeroboamu wa Kwanza aliunda, akiona kama angeweza kupata ushahidi wowote wa hilo. Na pamoja na Kyle, Albright alifanya kazi hapo pamoja naye. Baadaye, baada ya kifo cha Kyle, James Kelso, ambaye alichukua kiti cha Kyle huko Pittsburgh, alifanya kazi tena na Albright katika miaka ya 1950 na akachimba Betheli tena.

Hata hivyo, hakuna ushahidi wa kaburi hilo uliogunduliwa. Sasa, mbinu ya uchimbaji wa kazi hii huko Betheli haikuwa nzuri. Utunzaji duni wa kumbukumbu, udhibiti duni wa tabaka.

Lakini hivi ndivyo walivyotafsiri upya historia ya eneo hilo. Lakini tena, hakuna ushahidi wa aina yoyote ya madhabahu. Hivi majuzi, msafara wa Kijapani-Palestina umekuwa ukifanya kazi huko Beitin , lakini zaidi kwenye mabaki ya baadaye.

Kuna picha ya wafanyakazi pale. Sasa, kwa wasiwasi huu kuhusu ukosefu wa mahali popote pa juu palipopatikana Beitin , kulikuwa na tatizo jingine lililojitokeza. Na tatizo lilikuwa eneo la Ai.

Eneo la Ai Long lilitambuliwa kama Et-Tel upande wa mashariki wa Betheli. Lakini wasomi kadhaa walihoji hilo. Kuhoji eneo la Et-Tel kama Ai pia kuliweka eneo la Beitin kama Betheli chini ya uchunguzi upya.

Mtu aliyeandika dhidi ya hilo alikuwa David Livingston, ambaye aliamini kwamba Et-Tel, kwa sababu haikuwa na mabaki ya kipindi cha Yoshua, haikuwa mahali pa Ai. Na kwa hivyo , aliangalia eneo tofauti linaloitwa Khirbet Nisa, na hilo lilihitaji kuhamisha eneo la Betheli kutoka Beitin hadi eneo lingine linaloitwa Al-Bira. Na kwa hivyo, alichapisha mawazo yake katika Jarida la Theolojia la Westminster na akajibiwa na msomi wa Israeli Anson Rainey, ambaye kwa ukali, situmii neno hilo kirahisi, lakini alimshambulia Livingston vikali na kubishana vikali kwamba Beitin iwe mahali sahihi pa Betheli.

Na wasomi wengi, karibu wasomi wote waliunga mkono Rainey kwamba Beitin lazima iwe Betheli ya kibiblia. Sasa, ingawa uchimbaji huko Beitin haukufunua aina yoyote ya kaburi au madhabahu, kumbuka kulikuwa na makaburi mawili ambayo Yeroboamu alijenga, moja huko Dani na moja huko Betheli. Uchimbaji huko Dan kuanzia mwaka wa 1967 au 66 badala yake chini ya Biran, Avraham Biran, uchimbaji wa Israeli, uligundua kaburi lililoharibiwa vizuri, lililokuwa magofu lakini lililohifadhiwa vizuri na mahali pa juu ambapo ni wazi kwamba ndilo linaloelezwa katika Biblia kama lililojengwa na Yeroboamu.

Na hapa kuna ujenzi mpya wa msanii, namaanisha ujenzi mpya wa Rittmeier wa jinsi ambavyo ungekuwa. Sasa tunadhania kwamba muundo wa Betheli ulikuwa sawa na huu, madhabahu na patakatifu na nyumba za makuhani kando. Lakini ule uliokuwa Betheli ulikuwa tena patakatifu pa kifalme na hekalu kuu, kwa hivyo hili lingekuwa, ule uliokuwa Betheli ungekuwa wa kina zaidi na mkubwa zaidi, karibu kwa uhakika, kuliko ule uliokuwa Dani.

Huyu wa Dan tunayemwona hapa labda alikuwa na ukubwa na mng'ao wa wastani zaidi. Sasa tunafika hapa kwa mwanajiografia na mwongozo maarufu wa Israeli, Zev Vilnay , unaona tarehe zake hapo, na aliandika mfululizo wa vitabu vya mwongozo na vitabu vya watalii kuhusu kuchunguza Israeli na Palestina kwa miaka mingi na alipenda kuwapeleka wanafunzi na watalii na Waisraeli na wageni kwenye safari za kuchunguza ardhi tu. Na ni yeye aliyeenda na kuchunguza eneo linalozunguka Betheli au Betheen na akaona kwamba kulikuwa na eneo karibu na Betheli au Beitin lililoitwa Jebel Aratas na lilikuwa na sifa ambazo alifikiri zinaweza kuwa zilihusiana na kaburi la Yeroboamu na madhabahu iliyojengwa mwishoni mwa karne ya 10.

Na Vilnay alipendekeza kwamba, si mtaalamu yeyote wa mambo ya kale, bali mtu huyu mmoja tu. Na hii ni Jebel Aratas na pengine eneo la mahali pa juu juu ya mlima huo. Iko maili moja tu kaskazini mwa Beitin na inaonekana kuwa na vipengele vinavyoweza kupendekeza kwamba hapa palikuwa mahali halisi si tu pa hekalu na mahali pa juu, lakini pia labda ambapo Yakobo aliota ndoto hizo hapo awali na kumjengea Bwana mahali pake pa juu au madhabahu.

Ni mandhari nzuri kutoka hapo. Unaweza kuona Bonde la Yordani, ufuo wa Mediterania, na ni mahali pazuri sana pa kujengwa kitu kama madhabahu. Na hapa kuna picha.

Tena, hili halijachimbuliwa bado, lakini unaweza kuona baadhi ya mabaki juu ya kilele hiki. Ukweli kwamba makaburi mengi ya Kiyahudi ya Agano Jipya yamegunduliwa pembezoni mwa mlima huu unaonyesha kwamba una aina fulani ya umuhimu wa kidini au asili pia. Kwa hivyo hata Wayahudi walioishi wakati wa Kristo wangeweza kutambua kwamba hapa palikuwa mahali pa juu na mahali pa kidini pa Betheli palikuwa na uhusiano na Yakobo na Yeroboamu.

Baadhi ya mandhari juu ya mlima na unaweza kuona mporomoko huu wa vifusi hapa na inaaminika kwamba labda hayo ni mabaki ya mahali pa juu palipojengwa na Yeroboamu na labda kupanuliwa na kupambwa na wafalme wa baadaye wa Israeli. Sawa, kwa muhtasari huu, una maeneo mawili hapa. Una Betin, ambayo ilikuwa mji wa kale wa Betheli, na kisha Jebel Aratis, mlima wa Aratis upande wa kaskazini tu.

Je, hii inaweza kuwa eneo la Luz? Na hilo ni wazi linawezekana hapa. Umuhimu wa kidini: tunaorodhesha baadhi ya taarifa hapo zinazoonekana kuonyesha kwamba Jebel Aratis ilikuwa eneo la kidini. Tuna ngome ya wapigania dini, mahali patakatifu pa Waislamu, makaburi ya Wayahudi yaliyochongwa kutoka Agano Jipya, na mti wa mwaloni tena, ambao una umuhimu wa kidini.

Kwa hivyo, inaonekana inaashiria labda kitu muhimu cha umuhimu wa kidini kilichotokea hapo zamani. Mwinuko ni mrefu, wenye mandhari nzuri. Kwa hivyo, ikiwa hapa ndipo Luz ilipo, hiyo inaonekana kuashiria labda mahali pazuri pa eneo kama hilo pia.

Sasa, utambulisho. Maeneo ya Betheli na Luzu hayawezi kutofautishwa katika Mwanzo na Yoshua lakini yanaonekana kuwa maeneo mawili tofauti katika maandishi mengine katika Yoshua. Na dalili moja wazi ya hilo ni Yoshua 16:2 ambayo inaelezea mpaka wa kusini kati ya Efraimu na Manase unaoanzia Betheli hadi Luzu.

Kwa hivyo, Vayatzah Mibet El Luzah na unaona neno la mwisho Luzah ni Luz lenye herufi H mwishoni au hey. Hiyo ni hey ya mwelekeo kuelekea Luz. Ikiwa ndivyo tunavyosoma hivyo, hiyo inaonyesha wazi maeneo mawili.

Kwa hivyo, Luzu inaweza kuwa Jebel Aratis au mahali pa juu pa Betheli, kama mahali pa juu pa Gibeoni hadi Gibeoni, mji. Mabaki ya Aratis yanaonyesha kwamba eneo hilo lilikuwa takriban mita 200 kwa 100. Kwa hivyo hilo ni kubwa sana na hakika linatosha kwa ajili ya mahali patakatifu na mahali pa juu pa kifahari sana.

Kwa hivyo, hii ni aina ya tovuti nzuri ya kuangalia na kuona hoja ambazo zimeendelea katika historia ya kisasa ya kitaaluma kuhusu kama tovuti hii ilikuwa Betheli au la. Na hatari hapa ni kujaribu kuoanisha ushahidi na kile unachofikiri kinafaa simulizi la kibiblia. Na Betin, kutokana na kila sababu inayowezekana, inapaswa kuwa Betheli ya kibiblia.

Hakuna sababu ya kutokubali hilo. Na kisha Luz inaweza kuwa mahali pa juu pa Betheli au eneo la kidini la Betheli lililoko kaskazini kidogo. Asante.

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon katika mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 10, Kutambua Betheli ya Kibiblia, Utafiti wa Kesi.